

РЕЦЕНЗИЯ НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

за присъждане на образователната и научна степен „Доктор”

Научна област: 1. Педагогически науки

Професионално направление: 1.2. Педагогика (Предучилищна педагогика)

Университет: СУ „Св. Климент Охридски“

Факултет по начална и предучилищна педагогика

Катедра: Предучилищна и медийна педагогика

Тема: Традиции и стереотипи при формиране основите на националния характер в предучилищна възраст (Сравнителен анализ на семейните модели на възпитание в България и Германия)

Автор: Диана Здравкова Андонова

Научен ръководител: проф. д-р Божидар Ангелов

Изготвил рецензията: доц. д-р Рени Христова-Коцева

1. Данни за дисертанта

Диана Здравкова Андонова е родена на 20.12.1983 г. През 2001 г. завършва средно образование в 22 СОУ „Г.С. Раковски” с английски език, математика и информатика. Продължава образованието си в СУ „Св. Климент Охридски” във Факултета по журналистика и масова комуникация, където се дипломира в ОКС „бакалавър” по специалността „Връзки с обществеността” и ОКС „магистър” по специалността „Публична комуникация”. По време на следването си участва в Програма за културен обмен Au-Pair в гр. Констанц, Германия. В периода от 01.07.2012 до 01.07.2015 г. е докторант, редовна форма на обучение, към катедра „Предучилищна и медийна педагогика” на Факултета по начална и предучилищна педагогика.

Професионалната реализация на докторантката започва в Агенция за връзки с обществеността, продължава като преподавател по ранно чуждоезиково обучение (английски и немски език на 3–7-годишни деца), консултант за висше образование в Германия и преводач на статии от английски на български език за списание – R&L Magazine. Участва в проект BG051PO001-3.1.03-0001 „Квалификация на педагогическите специалисти”, по ОП „Развитие на човешките ресурси”, към ФНПП като обучител в дисциплина „Интеркултурно образование – проблеми и перспективи – интерактивна технология за професионално – педагогически тренинг”. От 2015 г. е хоноруван преподавател във Факултета по начална и предучилищна педагогика при СУ „Св. Климент Охридски” и води практически и семинарни упражнения по дисциплините „Педагогика на овладяване на езика и развитие на речта”, „Текуща педагогическа практика”, „ПТТДГ- подготовка за четене и писане”, „Основи на предучилищната педагогика” и хоспитиране на студенти в специалностите „Предучилищна педагогика и чужд език”, „Предучилищна и начална училищна педагогика” и „Логопедия”.

2. Данни за дисертацията и автореферата

Дисертационният труд е структуриран в увод, четири глави, заключение, изводи и препоръки, библиография и приложения. Текстът на дисертационното изследване е в обем от 288 страници, от които 282 – основен текст и 6 страници приложения. Изложението съдържа 10 фигури, 34 таблици, 3 графики и 20 диаграми. Библиографската справка за използваната литература включва 300 заглавия, от които 85 на български език, 13 на руски език, 143 на английски език, 31 на немски език и 28 интернет-ресурси.

Темата на дисертационното изследване **„Традиции и стереотипи при формиране основите на националния характер в предучилищна**

възраст (Сравнителен анализ на семейните модели на възпитание в България и Германия)” е дисертационна, посветена на проблеми с актуална социална и практико-приложна значимост. В съвременния динамично променящ се свят взаимовлиянието между различните национални култури води до промени в структурната характеристика на националния характер, чието формиране се поставя в годините на предучилищното детство. Като се отчита сензитивността на предучилищния период и ролята на средата за социализацията на детето, в дисертационното проучване се поставят и търсят отговори на въпроси: как културните ценности на нацията оказват влияние върху моделите на семейното възпитание; какви стилове на възпитание най-често използва съвременното българско семейство; кое е общото и различното в моделите на възпитание в семейството и детската градина в България с тези в Германия; как протичат процесите на адаптация при децата в българската и немската образователна среда. В контекста на настоящите законово-нормативни и организационни промени в предучилищното образование дисертационният труд предлага ефективни решения за интегриране на националните с европейските модели за семейно възпитание.

В **увода** докторантката обосновава актуалността на проучвания проблем, като представя основанията за провеждане на изследването. Авторката аргументира избора на темата с „интензивните глобализационни процеси в европейското социокултурно и икономическо пространство” и „необходимостта от преразглеждане, анализиране и осмисляне на традициите, стереотипите и социокултурните модели на възпитание, които са ключов момент в изграждането на личностните и националните особености на новите поколения”. Параметрите на изследването – цел, обект, предмет, задачи и хипотеза с три подхипотези - са формулирани коректно и ясно очертават маркерите на изследователското поле.

Целта на дисертационния труд е ориентирана към изясняване на „влиянието на културните особености на нацията и основните черти на българския национален характер върху възпитателните модели в семейната и образователната среда в периода на предучилищното детство”.

Обектът на изследването правилно насочва към проучване влиянието на националните и културните особености върху семейните възпитателни модели, а предметът конкретизира изследователската област.

Хипотезата точно формулира предполагаемите очаквания от проучвателно-изследователската дейност. Трите подхипотези ясно очертават теоретико-изследователските и емпирични научноизследователски области: връзки и закономерности между специфични национални черти на характера и възпитателни родителски стилове; открояване на преобладаващи стилове на възпитание в България и опит за апробиране на Берлинския модел на адаптация в условията на българската образователна среда и на неговия положителен ефект върху емоционално-социалното развитие на детето в процеса на адаптация.

Формулираните **задачи** кореспондират с целта, хипотезата и подхипотезите на дисертационното изследване и детайлизират етапността и съдържателността на неговото протичане. За постигане на по-добра научна обосновааност биха могли да се систематизират и прецизират в две основни групи – задачи с теоретико-изследователски характер и задачи с практико-приложен характер. Към първата група биха могли да се отнесат задачи с № 1, 3, 6 и 8, а към втората – задачи с № 2, 4, 5 и 7.

В **първа глава** са разработени теоретичните основи на изследването, представени в 6 основни параграфа и подпараграфи към всеки един от тях, изясняващи влиянието на средата върху детското развитие; спецификата на традициите, стереотипите и националния характер; моделите на семейно възпитание и родителски стилове; стиловете на педагогическо взаимодействие.

В параграф първи Диана Андонова прави задълбочен анализ на Теорията на екологичните системи на Юри Бронфенбренер, като изяснява влиянието на макросистемата върху микросистемата, която играе определяща роля в развитието на детето от предучилищна възраст, и още тук заявява авторско становище в подкрепа на издигнатата хипотеза, а именно – „Натискът на доминиращата в обществото култура влияе върху поведението на родителите. Особеностите на семейната култура, етническата принадлежност и професионалната реализация на родителите оказват въздействие върху децата” (с. 12). Като се позовава на възгледите на известни учени (Х. Гарднър, Ж. Пиаже, Е. Ериксън), авторката представя цялостно психо-социалното развитие на детето, с акцент върху емоционалното, когнитивното и поведенческо развитие, формиращо се под въздействието на микро- и макросистемите.

В параграф втори обстойно се изясняват основните понятия (традиции, стереотипи, национален характер), които са обект на дисертационното изследване, и много удачно се търсят и изясняват връзки, зависимости и корелации между традиции и стереотипи. Направен е подробен анализ на чужди и български изследователи на народопсихологията, въз основа на който се очертават психо-социалните детерминанти на народния характер. Подробно са описани чертите на българския национален характер, изследвани от Минчо Драганов, дефинирани в няколко основни групи: водещи, производни, второстепенни и временни. Логично националният характер се свързва с националната култура и се откроява ключовата ѝ роля във възпитанието и социализацията на децата от предучилищна възраст.

В параграф трети подробно се разглеждат концептуални модели на семейно възпитание - български и чуждестранни, отразяващи културните особености на нацията, и техните проекции върху възпитанието на децата. Теоретичният анализ на съдържателните аспекти на моделите на

възпитание се разширява чрез изясняване структурата на родителския стил, проявяващ се в поведението на родителите. Анализът на теоретичното проучване основателно включва и възпитателните модели на педагогическо взаимодействие в детската градина.

В параграф четвърти специално внимание е отделено на културните различия между България и Германия като основополагащ фактор за различията в моделите на възпитание. Подробно са разгледани измерителите на културата в теорията на Хеерт Хофстеде, върху която е изграден емпиричният модел на изследването. Направеният сравнителен анализ диференцира спецификите във възпитателните стилове в двете държави.

Пети параграф разширява параметрите на теоретичната обосновка с открояване на особеностите на съвременното общество, влиянието им върху семейното възпитание и поставя фокус върху съвременните родителски стилове.

Позовавайки се на утвърдени теории за личностното развитие, в шести параграф докторантката разглежда Теорията за привързаността като фундаментална за развитието на съвременното дете.

В многоаспектния теоретичен анализ проличават много добре уменията на докторантката да борави с научната литература, да анализира и конкретизира основните понятия, да систематизира теории и концепции, да обобщава и извежда тенденции, което ѝ дава възможност да конструира инструментариума на емпиричното проучване, подчинено на изследваната проблематика.

Втора глава **„Теоретико-експериментални и организационни параметри на изследването”** включва две части. В първата част е представена организацията и методиката на изследването – цел, задачи, хипотези, методи, критерии и показатели, а във втората е направен сравнителен анализ на моделите на възпитание в България и Германия.

В дисертационния труд изследователските методи са подбрани удачно. Те са теоретико-емпирични: теоретично проучване на български и чужди научни източници, нормативни документи; сравнителен анализ (на семейните и образователните модели в България и Германия за установяване на културно детерминирани закономерности при възпитанието); съдържателен анализ и синтез; анализ на вторични статистически данни; анкетното проучване, проведено с родители; наблюдение на деца, в процес на адаптация в нова социална среда; анализ на статистически данни; дисперсионен анализ. Резултатите от изследването се обработват със статистически методи:

1. **T-test** – за установяване на статистически значими различия между групите на респондентите по значими демографски фактори като пол, където групите са само две.

2. **Дисперсионен анализ (ANOVA - ANalysis Of Variance)**, който изучава влиянието на една или няколко групиращи променливи върху една количествена:

а) за установяване на статистически значими различия между групите на респондентите по значими демографски фактори като възраст, образование, местожителство, местораждане, където групите са повече от две;

б) за установяване на ефекта от взаимодействието на независимите променливи (отделните дименсии на родителския стил) по отношение на зависимата променлива.

3. **Алфа на Кронбах (Cronbach's alpha)** – за установяване коефициента на вътрешна консистентност на скалите.

За установяване влиянието на измеренията на културата върху възпитателните модели е разработена матрица, в която се използват пет от дименсиите на културата по модела на Хофстеде. Към всеки критерий са изведени показатели, които способстват за много добро характеризиране

на родителския стил. Определянето на възпитателния модел се уточнява с още една матрица, в която всеки от трите родителски стила (авторитарен, авторитетен и либерален) се оценява с конкретни показатели.

В проведено проучване участват 101 родители, на възраст между 18 и 45 години от София, Варна, Бургас и други населени места на територията на България, както и българи, живеещи в чужбина. Възрастовият диапазон на участниците, широкият географски обхват и големината на населеното място са надеждни маркери за статистическата обработка на данните, за сравнителния анализ и потвърждаване на издигнатите хипотези.

За доказване на Подхипотеза 2 е разработен Въпросник за измерване на родителски стилове в България. Той е конструиран с 68 въпроса за оценяване стила на възпитание, който родителите използват, и 10 въпроса за установяване на демографски характеристики на изследваните лица: пол, възраст, семейно положение, местожителство, местораждане, степен на завършено образование, брой деца в семейството, пол и възраст на децата. Чрез въпросника на Робинсон и сътрудници, прецизиран в субскали, оценявани с различни айтема за всеки стил се събират надеждни доказателства за определяне и съотнасяне на родителския стил към някой от основните родителски стилове – авторитарен, авторитетен и либерален.

Следвайки възприетата дедуктивна логическа последователност, във втората част на втора глава докторантката първо прави задълбочен, съдържателен сравнителен анализ между моделите на възпитание в България и Германия, като поставя акцент върху културно-историческата им обусловеност, и извежда типичните за двете държави възпитателни стилове. След това анализът основателно се концентрира върху съвременните характеристики на предучилищното образование в България и Германия. Компетентно са представени най-често използваните от родителите фрази в българския и немския език, предавани чрез традициите

и стереотипите на поведение, които в закодиран вид отразяват родителския стил на възпитание. Сравнителният анализ между стила на възпитание в семейството, прилаган в двете държави, се разширява, допълва и обогатява чрез представяне на пословици и поговорки - средствата на народната педагогика, чрез които се предават знания и опит от едно поколение на друго, и влияещи върху възпитателните възгледи и модели. Аргументираното тълкуване и съпоставка на кратките народни жанрове разкрива, че в тях намират отражение характерните културни и национални особености на двата народа, и потвърждава дефинираните от Хофстеде измерения на културата, отразяващи и някои черти на българския национален характер.

В организационно-методическата обосновка и сравнителният анализ докторант Диана Андонова показва много добри аналитични умения, което подпомага формулирането на изводи, и определя същността на емпиричното проучване. Тази глава допринася в най-голяма степен за изграждането на аргументирана и обективна представа за влиянието на традициите, стереотипите и специфичните черти на народния характер при формиране на родителския стил на възпитание.

За доказване на Подхипотеза 3 в **трета глава „Модел за адаптация при преход от семейна в образователна среда в България и Германия”** са представени и съпоставени психологическите параметри и използваните модели в процеса адаптация. Основателно се акцентира върху Берлинския модел за адаптация (базиращ се върху Теорията за привързаността на Дж. Боулби), защото прилагането му осигурява плавна и ефективна адаптация и социализация на детето при прехода от семейна в институционална образователна среда. Подробно е характеризирани процесът на адаптация на децата в българската образователна институция като констатациите, че „В България няма установен единен модел за плавна, здравословна и ефективна адаптация при преход от семейна в институционална среда” (с.

196) са потвърдени от направено проучване с **онлайн анкетна форма**, в което участват 20 държавни и частни детски заведения от София и страната, както и от **наблюдението** на процеса на адаптация към институционална среда на 10 деца между 13 и 27 месечна възраст, и подробно записаните в протокола поведенчески прояви през първата седмица на техния адаптационен период. Констатираните данни са много добра база за търсене на сходства или различия и характеризиране на детските поведенчески прояви, база за набелязване на стъпки и етапи при подготовката и внедряването на Берлинския модел в условията на българската образователна среда. Данните на протичащите процеси на адаптация са обогатени и с проведеното наблюдение на деца на 3-годишна възраст при постъпване в детска градина.

В четвърта глава е направен количествен и качествен анализ на резултатите от проведеното проучване на родителските стилове и дименсии, и на културно детерминирани показатели в поведението на родители и деца. Надеждността на получените резултати се доказва чрез комплексното приложение на статистически методи и аргументираното им обосноваване от докторантката. Данните от проведеното емпирично проучване са представени в таблици и диаграми, което дава възможност за добра ориентация при изясняване на актуалното състояние на прилаганите родителски стилове и дименсии, за разкриване на детерминанти и очертаващи се тенденции. Очакванията от анализа на културно детерминирани показатели в поведението на родители и деца, е той да представя реално установени връзки и зависимости, а не да разкрива теоретично тяхното съществуване.

В заключението и изводите са обобщени резултатите от извършената теоретико-емперична изследователска дейност. Потвърждават се издигнатите тези за влиянието на културните особености и специфичните черти на националния характер върху семейните възпитателни модели и

родителския стил на възпитание, което обогатява теорията и практиката на предучилищното образование, и разкрива нови насоки и перспективи в неговото развитие.

3. Научни приноси

- Извършено е задълбочено многообхватно теоретично проучване и анализиране на чужди и български автори идеи и концепции за влиянието на културните особености върху моделите на възпитание, въз основа на което е разработена методика за установяване влиянието на конкретни измерения на културата и основни черти на българския национален характер върху възпитателните родителски стилове. Подробно са изяснени основните понятия, които се използват при извеждане на авторските тези и определяне параметрите на изследването.
- Многоаспектният характер на изследването обединява подходи и теоретични постановки от различни научни области. Демонстрирана е компетентност за извършване качествен анализ, чрез теоретичните и/или аналитични методи на народопсихологията, културологията, психологията на развитието, културната и социалната антропология, социологията, социалната психология, етнопедагогиката, лингвокултурологията и социалната културология.
- Проведеното емпирично проучване с родителите статистически убедително доказва, че преобладаващите стилове на семейно възпитание изпитват въздействието на демографските фактори.

4. Препоръки и въпроси

- За постигане на по-добра аргументираност и доказателственост на издигнатата подхипотеза 3 би трябвало да се проведе проучване и с деца от предучилищна възраст, като се наблюдава, констатира и опише протичането на адаптационния процес при тях, подобно както при проведеното наблюдение с децата от ранна възраст.

- Извършена е много богата теоретична и емпирична дейност, резултатите от която би трябвало да се прецизират по-убедително в приносите, които да се изведат, и представят систематизирано като приноси с теоретико-изследователски и приноси с теоретико-приложен характер.
- Предложеният проект на Берлинския модел за адаптация е теоретично обоснован, но не е приложен практически в условията на българските предучилищни заведения. Пожелавам на докторантката да успее да го внедри като добра практика и реално да опише в следващо изследване резултатите от неговата приложимост.

5. Публикации по темата

Диана Андонова представя 5 публикации, чието съдържание е свързано с изследваната в дисертационния труд проблематика.

Заклучение

Дисертационният труд отговаря на изискванията за дизайн на педагогическо изследване, постигнатите резултати имат научна и приложна стойност, направените изводи са логически и съдържателни.

Оценката ми за дисертационния труд, автореферата, научните публикации и научните приноси е изцяло положителна.

Процедурата съответства на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Р България, както и на Правилниците за неговото прилагане.

Постигнатите резултати ми дават основание убедено да заявя положителния си вот за присъждане на образователната и научна степен „Доктор” на Диана Здравкова Андонова, в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика (Предучилищна педагогика).

30.12.2016 г.

гр. В. Търново

Рецензент:

/доц. д-р Рени Христова-Коцева/